

Een beeld dat kan troosten

Als iemand mij naar mijn favoriete standbeeld zou vragen, wist ik het antwoord wel: de bronzen vissersvrouw van Gerard Bakker op de Scheveningse boulevard die uitkijkt over zee. Wie haar schijnbaar onbewogen naar de golven ziet staren, weet meteen waarom zij daar staat. Zij wacht op haar man.

De Scheveningse vissersvrouw van Gerard Bakker

Zij draagt de kledij waaraan je vroeger de Scheveningse vissersvrouwen kon herkennen. Zelfs in mijn jeugd, aan het begin van de jaren zestig, was die dracht al een zeldzaamheid. Klederdracht zag je alleen nog bij vrouwen – mannen heb ik er nooit in gezien – en hun kostuum verschilde zo van de alledaagse kleren dat je het als kind nooit meer vergat. Wie zoiets droeg was in mijn ogen verschrikkelijk oud. Ongeveer net zo oud als Kniertje

uit Herman Heijermans' toneelstuk *Op hoop van zegen* die, nadat haar man en haar eerste twee zoons al waren verdronken, toch haar laatste twee jongens naar zee stuurde, waarna ook haar jongste verdronk. Kniertje kwam ook uit Scheveningen en dit standbeeld wordt daardoor vaak met Kniertje geïdentificeerd, maar dat is een vergissing. Kniertje was minstens halverwege de veertig terwijl de vrouw van dit beeld veel jonger is: eind twintig waarschijnlijk.

Het beeld verwijst dan ook niet naar het toneelstuk, het is een monument. Het werd op 10 november 1982 door Koningin Beatrix onthuld en aan de voorkant van de sokkel staat: 'Voor hen die uitvoeren en niet terugkerden'. Sinds 2013 bevinden zich bovendien op de aangrenzende boulevardmuur eenentwintig platen van zwart graniet met daarop de namen van alle Scheveningse vissers die de laatste twee eeuwen op zee het leven hebben gelaten. Dat zijn er ruim dertienhonderd. Uiteraard stammen de meeste namen uit een vergeten verleden, maar niet allemaal, de meest recente naam is uit 2008. Ieder jaar worden de verdronken vissers in de naburige Oude Kerk herdacht, waarna er kransen bij het beeld worden gelegd. Voor de familieleden is dat de enige manier waarop ze hun man, vader of opa kunnen gedenken. Meer hebben ze niet, besef je met een schok als je de familie op een YouTube-filmpje trouwhartig ziet sjouwen met kransen ter grootte van een wagenwiel. Elke naam op die boulevardmuur vervult de rol van een graf.

Maar het standbeeld van de vissersvrouw, dat van een afstand op een duintop lijkt te staan, is meer dan een monument. Ook wie niemand op zee heeft verloren, wordt getroffen door de

volharding waarmee zij daar staat. Dat is natuurlijk geen kunst voor een bronzen beeld, maar als toeschouwer zie je vanuit de verte een gewone, levende vrouw. Zij doet niet overdreven heroïsch, ze huilt niet en ze maakt geen imposante gebaren. Ze staat alleen licht voorover gebogen omdat ze leunt tegen de wind. En ondertussen kijkt ze naar de horizon. Ze wacht en kijkt en kijkt...

Op drukke dagen is haar zwijgende aanwezigheid een verademing naast het vertier van de pretfabriek rond het strand. Ooit, besef je, werd er hier niet alleen gebruid, geflirt en patat en ijs gegeten. De plek waar zij staat is een plek met geschiedenis. Ooit was dit Scheveningen een vissersdorp waar de bewoners ondanks hun armoede overeind moesten blijven. Voor wie daar gevoelig voor is herinnert het beeld daarom niet alleen aan de verdrinken vissers maar ook aan de moeilijke tijden voor hun verwanten. Het belichaamt, met excuses voor mijn plechtige woorden, de ziel van Scheveningen. Dat voel je zodra je het beeld ziet en het ontgaat ook vrijwel niemand die ervoor komt te staan. Misschien wel een kwart van de voorbijgangers houdt de pas eventjes in. Ze stoten elkaar aan, zwijgen en kijken omhoog. Er zijn niet veel beelden waarbij dat zo vaak gebeurt.

Nederland is een land van vissers en zeevaarders en daardoor zijn er meer beelden ter nagedachtenis van wie op zee is gebleven. Gek genoeg stellen die beelden altijd vrouwen voor en al die vrouwen kijken uit over zee. Meestal waait de wind door hun rokken en heldhaftig zijn ze gewoonlijk ook. Vooral die heroïek doet de beelden geen goed. In een denkbeeldige competitie tussen alle zeevaardermonumenten speelt daarom alleen nog het Urker Vissersmonument van Gerard van der Leeden een rol. Dat stelt een

vissersvrouw voor die nog één keer achterom kijkt om te zien of haar geliefde toch nog zal komen. Mooi, alleen is zij mij iets te welgemoed. De dood van haar man, denk je onwillekeurig, komt zij heus wel te boven. Bovendien staat zij met de rug naar het water en als je haar blik volgt ontdek je dat zij niet eens naar de voormalige Zuiderzee kijkt maar naar de wal of op z'n welwillendst gezegd naar het aangrenzende windmolenpark. Het is alsof van der Leeden net iets teveel plezier beleefde aan de draaiing van haar lichaam en het uitwaaien van haar rok.

Urker vissersmonument van Gerard van der Leeden

De charme van al deze beelden is natuurlijk dat zij aan gewone mensen zijn gewijd. Zo heb ik behalve voor onze Scheveningse vissersvrouw ook een zwak voor het aandoenlijke beeld van de Indische tantes gemaakt door Loek Bos. Dankzij een initiatief van Yvonne Keuls staat dit beeld sinds 2013 in Den Haag

bij het Frederik Hendrikplein. Kijk die broze tantes daar nu eens, met hun kenmerkende kapsels, hun zware jassen, hun goedkope tasjes en hun dunne beentjes. Het zijn net To en Ta, de creaties van Joost Prinsen en Aart Staartjes bij het Klokhuis. Met die schuine stand van haar hoofd is de langste dame in elk geval typisch Joost Prinsens dametje To. Beide vrouwen lijken zojuist voor een paar boodschappen – veel zal het niet zijn, zulke oude dametjes eten niet veel – te zijn afgedaald van hun gehuurde kamers in een pension vlak om de hoek. Ze zijn niet speciaal indrukwekkend, hun sokkel is laag en de dames zijn klein, maar hun vriendschap en hun onderlinge vertrouwdeheid zijn er niet minder om.

Ook mooi: Loek Bos' Indische tantes op de Frederik Hendriklaan in Den Haag

De keer dat ik naar het beeld stond te kijken streelde net een voorbijganger To terloops over haar rug. Ja, het is zeker dat de bewoners van het Statenkwartier zich door hen gesteund voelen, net zoals de Scheveningers door hun vissersvrouw. Beide beelden dragen dan ook dezelfde boodschap uit. 'De mensen die wij hier eren zijn mensen zoals jij,' zeggen ze, 'en ook jouw lot doet er toe.'

Zulke gewone tantes spreken ons nu natuurlijk meer aan dan al die coryfeeën die door vorige generaties op sokkels zijn gezet. Maar niet alleen de oude koningen en staatslieden gaan na een tijdje vervelen, ook het merendeel van de duizenden blokken en keien die je tegenwoordig in onze stadskernen vindt. In mijn eigen dorp Diemen bijvoorbeeld staan voor het gemeentehuis vier hardstenen zuilen. Vanaf hun bovenkant stroomt water omlaag. De rode zuilen hebben aansprekende min of meer rechthoekige vormen en de natte gedeeltes zijn mooi donker van kleur. Het geheel oogt vriendelijk en het is fijn om het geklater van water te horen. Maar toch... Wat vertelt mij zo'n beeld over wie ik ben, waar ik vandaan kom en waar ik naar toe ga?

Dat probleem heeft de vissersvrouw in elk geval niet. Ook al lijkt zij op het eerste gezicht misschien ouderwets realistisch, ze ontroert me. Waarom? 'Omdat haar houding niet anekdotisch is,' zouden mijn toneelleraars vroeger hebben gezegd. Met behulp van dat plechtig uitgesproken woord betoogden mijn leidsmannen destijds dat je je als speler nooit mocht verliezen in loze details. Die stonden de beleving van het publiek in de weg. Welnu, mijn leraren zouden over het optreden van deze vissersvrouw beslist tevreden zijn geweest. Zij staat daar zo ingetogen dat wij toeschouwers ons haar verdriet eigen maken. Onwillekeurig doet

zij mij denken aan de manier waarop mijn moeder op de begrafenis van mijn vader een laatste groet bracht aan de kist. Op dat moment zaten in de aula van de Haagse gemeentebegraafplaats een kleine honderd bezoekers, maar dat kon mijn moeder niet schelen. Zij keek naar mijn vaders kist en zweeg.

Misschien lijkt dat een willekeurige herinnering, maar schijn bedriegt. Zulke associaties worden door het beeld opgeroepen. In april 2000 stond in *Trouw* een kort stukje over Mirsada Malagic, die na de val van Srebrenica haar man, zoons en schoonvader verloor. Tijdens haar bezoek aan Den Haag in verband met haar getuigenis voor het Joegoslavië-Tribunaal zag ze het standbeeld en het trof haar meteen. ‘Zoals die vrouw naar de zee kijkt,’ zei ze voor het tribunaal, ‘kijken wij uit naar het bos waaruit onze mannen nooit zijn teruggekeerd.’

Ja, de zee, daarin schuilt een deel van het geheim. Het is zeker dat het beeld in een museum veel minder indruk zou maken. Maar wat geeft dat? Het beeld stáát ook aan zee. Eigenlijk maakt de zee dus deel uit van het beeld en dat beseffen de Scheveningers. Vanwege een opknopbeurt van de boulevard werd de vissersvrouw een paar jaar geleden even naar het plein voor de Scheveningse Oude Kerk verhuisd, maar dat kon alleen omdat iedereen wist dat zij naar haar oude stek terug zou keren zodra dat kon. En een verkeerd geplaatste futuristische lichtmast die haar daarna het zicht op de golven ontnam, heeft zelfs geleid tot vragen in de Haagse gemeenteraad. Hoopgevend, zoveel opwinding over een lantaarnpaal vlak voor een beeld.

Nu is het natuurlijk helemaal niet uitzonderlijk om een standbeeld neer te zetten op de plek waar het hoort. Veel beelden

staan op een karakteristieke plaats en zo was onze vissersvrouw voorbestemd om over de Noordzee uit te kijken. Maar dat maakt haar nog niet minder indrukwekkend. Afgezien van de bergen en de wolken is niets zo eindeloos groot als de zee. Ieder mens die in de golven kijkt beseft meteen hoe nietig hij is. Bovendien is de zee ons niet altijd goedgunstig gezind. Zelfs op een windstille dag voel je onwillekeurig ook het gevaar. Je staat er misschien niet steeds bij stil, maar toch weet je dat zij je roept, ongeveer zoals een afgrond je wenkt. Zo bezien kijkt de vrouw dus ook uit op de dood. Wat moeten wij, vraagt dit beeld, nu we weten dat onze bestemming daar stilletjes wacht?

De indruk die het beeld maakt wordt versterkt doordat het niet aan de rand van de boulevard is opgesteld, maar iets naar achteren. Doordat het zo extra ruimte krijgt en door de uitgestrektheid van het strand en de zee in de diepte, bevindt de vissersvrouw zich in een landschap dat in haar kijkrichting vrijwel leeg is. Tel daar het effect van de wind en van de hoge sokkel bij op, waardoor je als kijker van onderaf meteen ook de wolken ziet, en de vissersvrouw lijkt helemaal alleen in een onmetelijk universum te staan. Wij mensen zijn nietig, besef je daardoor. Een nederige gedachte, die alleen door de containerschepen aan de horizon wreed wordt verstoord.

En daarmee belanden we als vanzelf bij het gedicht van Inge Lievaart op de achterkant van de sokkel:

*De zee, die steeds weer nam
zal eenmaal wedergeven
allen die zijn gebleven
aan Hem die eerst ontkwam*

*de Heer van wind en water
aan Christus Triomfator.*

Voor alle duidelijkheid: de regel over ‘Hem die eerst ontkwam’ verwijst naar het optreden van Jezus op het meer van Galilea, waar Hij met een paar goed gekozen woorden de storm en de golven wist te bedaren.

Dit gedicht wordt ieder jaar bij de kranslegging voorgelezen. Maar past het ook bij het beeld? Ik zou zeggen van niet, want onze vissersvrouw lijkt helemaal niet op de jongste dag te wachten. Daarvoor hoeft zij immers niet naar de einder te kijken. Ik gok dat de familie van de vissers het gedicht heeft gekozen, want net zo’n verwijzing naar de wederopstanding vind je ook op het beeld in Urk. Zonder die hoop is het verlies blijkbaar nauwelijks te dragen.

Diemen 2016.